

Таким образом, формирование и развитие кластеров в Казахстане, играющих соответствующую роль в мировом хозяйстве, отвечает не только потребностям предпринимательских кругов, но и фундаментальным общенациональным интересам Казахстана, направленным на повышение конкурентоспособности его экономики. Следовательно, наше государство обязано создавать все более благоприятные условия для достижения соответствующих результатов.

1. Муқанов Д. Индустриально-инновационное развитие Казахстана: потенциал и механизмы реализации. – Алматы: Дайк-Пресс, 2004. – 274 с. 2. Алимбаев А.А. Формирование и развитие кластеров в условиях индустриально-инновационного развития Республики Казахстан: –

монография / Алимбаев А.А. Притворова Т.П., Таубаев А.А. Караганда: ТОО "Санат-Полиграфия", 2005. – 215 с. 3. Бопиева Ж.К. Кластерная модель модернизации экономики. Бопиева Ж.К., Таубаев А.А. // Экономический вестник (г. Бишкек). – 2004. – № 3-4. – С. 29-35. 4. Ли С. Кластеры – новые формы организации инновационного процесса / Ли С. // Наука и высшая школа Казахстана. – 2004. – № 19-20. – С. 9. 5. Круглов В.Н. Кластерный подход к инновационному развитию региона / Круглов В.Н. // материалы междунар. науч.-практ. конф. "Управление инновациями – 2011". – М.: ЛЕНАНД, 2011. – С. 338-342. 6. Нижегородцев Р.М. Кластеризация отраслей экономики (на примере современной экономики Республики Казахстан) / Нижегородцев Р.М., Сергиенко К.В. // Материалы одиннадцатых Дружковских чтений "Институциональные аспекты инновационных сдвигов". М. – Новочеркасск: ЮРГТУ (НПИ), 2011. – С. 18-27.

Надійшла до редколегії 02.07.12

УДК 657.44:378

В. Некрасова (КНУ імені Тараса Шевченка)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ У ВИЩИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Розглянуто чинну нормативно-правову базу щодо організації контролю доходів і видатків у вищих навчальних закладах в умовах реформування вищої освіти України та інтеграції її у Європейський простір. Сформульовано пропозиції з удосконалення й ефективного використання законодавчих актів.

Ключові слова: доходи, видатки, контроль, вищі навчальні заклади, менеджмент вищої освіти.

Рассмотрена действующая нормативно-правовая база по организации контроля доходов и расходов в высших учебных заведениях в условиях реформирования высшего образования в Украине и ее интеграции в Европейское пространство. Сформулированы предложения по совершенствованию и эффективному использованию законодательных актов.

Ключевые слова: доходы, расходы, контроль, высшие учебные заведения, менеджмент высшего образования.

Current regulatory basis of income and expenses control organization in the higher education institutions in the modern conditions of the higher education reforming in Ukraine and its integration into the European space is considered. Proposals for improvement and effective use of legislative acts are formulated.

Keywords: income, expenses, control, higher education institutions, higher education management.

Пріоритетним напрямом державної політики щодо розвитку вищої освіти в Україні, як однієї з провідних сфер існування суспільства, є формування нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів ефективного використання бюджетних і позабюджетних коштів. У свою чергу це потребує організації чіткого бухгалтерського обліку та забезпечення прозорого контролю на всіх стадіях формування і цільового використання фінансових ресурсів. Саме цим питанням присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема, Дж. Блейк, О. Аман, Р.Т. Джога, С.В. Свірко, І.Т. Ткаченко, Л.М. Сінельник, С.Ф. Голов, О.М. Губачова.

Не зважаючи на актуальність та широке висвітлення вищевказаними й іншими вченими-економістами і практиками різних нормативно-правових проблем функціонування вищої освіти, багато з них, зокрема щодо контролю доходів і видатків, розглядалися фрагментарно і тому потребують комплексного вивчення.

Метою статті є визначення основних напрямів удосконалення чинної нормативно-правової бази з контролю доходів і видатків у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Для досягнення цієї мети вирішувалися такі завдання:

- аналіз нормативно-правового поля щодо контролю за формуванням бюджету освітніх закладів;
- виявлення основних проблем, що перешкоджають цьому процесу;
- визначення основних шляхів поліпшення нормативно-правового регулювання контролю доходів і видатків у ВНЗ.

У результаті проведеного дослідження виявлено, що функції управління та контролю доходів і видатків є обов'язковими складовими менеджменту освіти, що

сформувався в Україні як незалежній державі, і є загальною цілісною, законодавчо забезпеченою та нормативно регламентованою системою. Для з'ясування сутності управління й повноти вивчення контролю доходів і видатків та комплексного дослідження цих функцій у системі вищої освіти необхідно, передусім, проаналізувати нормативно-правову базу функціонування ВНЗ.

Основними складовими нормативної бази вищої освіти в Україні є: Конституція України, Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"), Національна доктрина розвитку освіти та Закон України "Про вищу освіту". Україна, відповідно до статті 53 Основного Закону, є соціальною державою, де кожний громадянин має право на освіту, а держава шляхом реалізації політики в галузі освіти, повинна забезпечувати доступність і безоплатність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі за державним замовленням, розвиток вищої та післядипломної освіти тощо. Державна політика у галузі вищої освіти визначається Верховною Радою України.

Таким чином, обов'язком держави є забезпечення конституційного права громадян на вищу освіту шляхом регламентування, ефективного регулювання галузі освіти, створення належної нормативно-правової бази законодавства та контролю за дотриманням вищими навчальними закладами чинного законодавства в освітній сфері.

З метою забезпечення розвитку освіти як пріоритетної сфери розбудови Української держави постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 було прийнято Державну національну програму "Освіта" (Україна XXI століття) (далі – Програма "Освіта"), головною метою якої стало визначення стратегії

розвитку освіти в Україні на найближчі роки та на перспективу, створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального й культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Програма "Освіта" визначила сутність, стратегічні завдання, пріоритетні напрями та шляхи реформування освіти і вищої освіти зокрема. У цьому документі задекларовано, що вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати потужним фактором розвитку духовної культури громадян, відтворення продуктивних сил України.

Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р., визначила систему концептуальних ідей і поглядів на стратегію та основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI ст. Мета державної політики щодо розвитку освіти, як зазначається в цьому документі, полягає у створенні умов для розвитку особистості та творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну і правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Закон України "Про вищу освіту" спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян країни та встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях.

Особливу увагу у вищезазначених нормативних документах приділено управлінню та контролю доходів і видатків у сфері вищої освіти. Так, у Національній доктрині розвитку освіти висвітлено проблеми удосконалення системи управління освітньою сферою та її складниками й зафіксовані такі основні напрями модернізації управління освітою: оптимізація державних управлінських структур, децентралізація управління; перерозподіл функцій і повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами; перехід до програмно-цільового управління; поєднання державного і громадського контролю доходів і видатків; запровадження нової системи управлінської діяльності, на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації; прозорість розробки, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів; створення системи моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях; організація експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій; впровадження новітніх інформаційно-управлінських і комп'ютерних технологій; демократизація процедури призначення та атестації керівників навчальних закладів; удосконалення механізму ліцензування, атестації й акредитації навчальних закладів; підвищення компетентності управлінців усіх рівнів; ши-

рше залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, жінок; виховання лідерів у сфері освіти.

Безперечно, для української освіти прийняття вищезазначаних важливих документів було значним кроком. Проте в цілому чинна нормативно-правова база діяльності ВНЗ недосконала, оскільки містить багато проблемних питань і суперечностей, тому потребує поліпшення.

Державні стандарти освіти негнучкі та не враховують регіональних особливостей [8, с.12]. Не створено також умов для участі громадськості в процесі вироблення та прийняття рішень щодо освіти, хоча Програма "Освіта" і передбачає перехід до державно-громадської системи управління освітою, за якої суспільство і держава стануть рівноправними суб'єктами. Досі не вироблено процедур громадського контролю доходів і видатків, звітності державних органів управління освітою, участі громадськості в прийнятті важливих рішень тощо [9, с. 21].

Слід зазначити, що деякі вчені вказують на відсутність забезпечення повної автономності діяльності ВНЗ, а також на надмірний контроль доходів і видатків з боку держави. Однак ці питання суперечливі. Для їх з'ясування необхідно чітко розуміти, що таке вищий навчальний заклад і в якому правовому полі він повинен функціонувати. Відповідно до Закону України "Про вищу освіту", вищий навчальний заклад – це освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність. Так, статтею 29 Закону України "Про вищу освіту" передбачено принцип управління вищим навчальним закладом – автономії та самоврядування та чітко визначено права ВНЗ, через які реалізується цей принцип. Водночас, статтею 64 вищезазначеного Закону передбачено, що вищі навчальні заклади державної форми власності фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, призначених для фінансування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ [2, с. 26]. Це означає, що вищий навчальний заклад є бюджетною установою та здійснює діяльність у правовому полі бюджетного законодавства, а отже може бути автономним у фінансово-господарській та управлінській сферах лише в межах, визначених бюджетним законодавством.

Крім того, надзвичайно низький рівень фінансової дисципліни у бюджетній сфері і в державному секторі економіки, а також необхідність підвищення ефективності функціонування й досягнення цілей державної політики, зокрема в освітній галузі, відкидають всі сумніви щодо необхідності ефективного управління освітою та підвищення ролі системи контролю доходів і видатків у зазначеній галузі. Функція контролю доходів і видатків у ВНЗ є необхідною, важливою та обов'язковою складовою системи управління освітою. Законом України "Про вищу освіту" чітко визначено систему управління та контролю у галузі вищої освіти. У загальному вигляді процес управління вищою освітою можна подати як систему управління, що здійснюється органами державної влади (уповноваженими ними органами), адміністрацією навчальних закладів та органами громадського самоврядування. Так, Кабінет Міністрів України через

систему органів виконавчої влади здійснює державну політику в галузі вищої освіти, організує розроблення та здійснення відповідних загальнодержавних й інших програм, у межах своїх повноважень видає нормативно-правові акти з питань вищої освіти, а також забезпечує контроль за дотриманням законодавства про вищу освіту, зокрема щодо доходів і видатків.

Управління у галузі вищої освіти в межах компетенції здійснюється також спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, іншими центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ, Державною атестаційною комісією України; органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі освіти і науки здійснює аналітично-прогностичну діяльність, визначає тенденції розвитку освіти, вплив демографічного, етнічного, соціально-економічного стану, інфраструктури виробничої та невиробничої сфер, ринку праці на стан вищої освіти, формує напрями взаємодії з іншими ланками освіти, стратегічні напрями розвитку вищої освіти відповідно до науково-технічного прогресу та інших факторів, узагальнює світовий і вітчизняний досвід розвитку вищої освіти; бере участь у формуванні державної політики у галузі вищої освіти, науки, професійної підготовки кадрів; розробляє програми розвитку та стандарти вищої освіти; визначає нормативи матеріально-технічного, фінансового забезпечення ВНЗ; здійснює навчально-методичне керівництво; здійснює міжнародне співробітництво з питань, що належать до його компетенції.

Крім того, вищевказаний орган виконує низку функцій для забезпечення реалізації державної політики у галузі вищої освіти і контролює впровадження державної політики у галузі вищої освіти, дотримання нормативно-правових актів про вищу освіту в усіх ВНЗ незалежно від форми власності та підпорядкування, здійснює інші повноваження, передбачені законом, державне інспектування, контроль за дотриманням вимог стандартів вищої освіти

Слід зазначити, що інші, крім спеціально уповноваженого, центральні органи виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ, спільно зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти і науки беруть участь у проведенні державної політики в галузі вищої освіти, науки, професійної підготовки кадрів; виконують контрольні функції за дотриманням вимог щодо якості вищої освіти; здійснюють інші повноваження, передбачені законом. Державна атестаційна комісія України забезпечує виконання відповідних вимог при атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Органи влади Автономної Республіки Крим, місцевого самоврядування, які мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ, в межах своєї компетенції забезпечують виконання державних програм у галузі вищої освіти та здійснюють управління відповідно до наданих їм законодавством повноважень [2, с. 5]. Державний контроль за діяльністю ВНЗ незалежно від форми власності з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики у галузі освіти здійснюється центральними і місцевими органами управління освітою та іншими уповноваженими органами, які діють в межах повноважень, визначених законодавством.

Згідно із статтею 26 Бюджетного кодексу України контроль за використанням коштів Державного бюджету

України від імені Верховної Ради України здійснюється Рахунковою палатою. Діяльність центральних органів виконавчої влади, які забезпечують проведення державної політики у сфері контролю доходів і видатків за дотриманням бюджетного законодавства (у межах їх повноважень, встановлених цим Кодексом та іншими нормативно-правовими актами), спрямовується, координується та контролюється Кабінетом Міністрів України.

У підпорядкуванні та складі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України діє Державна інспекція навчальних закладів. Згідно з Положенням про Державну інспекцію навчальних закладів України, затвердженим Указом Президента України від 8 квітня 2011 р. № 438/2011, Державна інспекція здійснює контроль за виконанням навчальними закладами положень Конституції, законів України та інших нормативно-правових актів з питань освіти; вивчає роботу органів управління освітою щодо реалізації ними державної політики у сфері освіти, ефективності управління навчальними закладами; проводить комплексні перевірки дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних і професійно-технічних та ВНЗ, контролює проведення атестаційної експертизи і координує роботу, пов'язану з програмно-методичним забезпеченням атестації цих навчальних закладів; здійснює планові заходи державного нагляду (контролю) у системі загальноосвітньої, професійно-технічної та вищої освіти з періодичністю, залежно від ступеня ризику при веденні господарської діяльності з надання освітніх послуг; проводить інспектування навчальних закладів з питань організації навчально-виховної і науково-методичної роботи, використання науково-педагогічного потенціалу та матеріальних ресурсів, розвитку матеріально-технічної бази і соціальної сфери; здійснює навчально-методичне керівництво, контроль за дотриманням вимог стандартів вищої освіти, вживає необхідні заходи для усунення виявлених порушень і недоліків, тощо.

Децентралізоване інспектування ВНЗ здійснюють також контрольні-ревізійні підрозділи або інші уповноважені підрозділи (посадові особи) міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та їх органів у межах системи управління кожного з таких міністерств, органів, які діють на підставі положень, затверджених відповідними органами. Щодо внутрішнього контролю у ВНЗ, то статтею 32 Закону України "Про освіту" передбачено, що безпосереднє управління діяльністю ВНЗ здійснює його керівник, який в межах наданих повноважень вирішує питання його діяльності, затверджує структуру і штатний розпис; видає накази і розпорядження, обов'язкові для виконання всіма працівниками структурних підрозділів ВНЗ; представляє ВНЗ у державних та інших органах; є розпорядником майна і коштів; виконує кошторис, укладає угоди, дає доручення; приймає на роботу та звільняє з роботи працівників; забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку; визначає функціональні обов'язки працівників; формує контингент осіб, які навчаються у ВНЗ; відраховує та поновлює на навчання осіб, які навчаються у ВНЗ, за погодженням з органами студентського самоврядування; забезпечує дотримання службової та державної таємниці; організовує побутове обслуговування учасників навчально-виховного процесу та інших працівників ВНЗ; разом із профспілковими організаціями подає на затвердження вищому колегіальному органу громадського самоврядування ВНЗ правила внутрішнього розпорядку та колективний договір і після затвердження підписує його. Для вирішення основних

питань діяльності відповідно до статуту керівник ВНЗ створює робочі та дорадчі органи, а також визначає їх повноваження [2, с. 19].

Законом України "Про вищу освіту" передбачено також, що керівник ВНЗ відповідає за провадження освітньої діяльності у ВНЗ, виконання навчальних планів і програм, контролює дотримання всіма підрозділами штатно-фінансової дисципліни; здійснює контроль за якістю роботи викладачів, організацією навчально-виховної та культурно-масової роботи, станом фізичного виховання і здоров'я, а також відповідає за результати фінансово-господарської діяльності, зокрема доходів і видатків ВНЗ, стан і збереження будівель та іншого майна.

Крім того, статтею 8 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" передбачено, що відповідальність за організацію бухгалтерського обліку і забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну, але не менше трьох років, несе власник (власники) або уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів.

Слід зазначити, що в умовах реформування вищої освіти значно зростає роль системи внутрішнього контролю, зокрема доходів і видатків. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2005 р. № 158-р було схвалено Концепцію розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року (далі – Концепція), яка спрямована на вирішення питань організації та функціонування державного внутрішнього фінансового контролю в системі органів державного і комунального сектору як важливого інструменту державного управління.

Відповідальність за створення адекватної структури внутрішнього контролю, управління та розвиток зазначеного органу в цілому, а також планування й організацію його діяльності, нагляд за реалізацією внутрішнього контролю з метою досягнення максимально можливої впевненості в тому, що мета і цілі органу будуть досягнуті, а рішення, включаючи фінансові, виконуватимуться з урахуванням принципів законності, економічності, ефективності, результативності та прозорості покладено на керівника, який відповідає за всі дії і процеси в органі, в тому числі за внутрішній контроль, який не обмежується лише фінансовими аспектами діяльності органу. Метою цього процесу є забезпечення достатньої впевненості керівництва зазначених органів у досягненні належного рівня економії, ефективності та результативності відповідно до завдань органів; достовірності фінансової, статистичної та управлінської звітності; у виконанні встановлених законодавством і керівництвом норм та правил; належному захисті активів від втрат.

Отже, внутрішній контроль – це управлінський контроль, який допомагає керівництву в управлінні і виконанні завдань на постійній основі, тому його не слід розглядати як окрему систему органів державного і комунального сектору. Внутрішній контроль також повинен давати змогу викладати управлінське судження та виявляти ініціативу з

метою підвищення ефективності й результативності діяльності, а також зниження витрат [7, с. 8].

Передбачається, що реалізація Концепції сприятиме: адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС; удосконаленню діяльності органів державного і комунального сектору шляхом переходу від адміністративної до управлінської культури, в умовах якої керівники зазначених органів незалежно й ефективно здійснюють процес управління фінансами для досягнення цілей; раціональному використанню державних фінансів і зміцненню фінансової дисципліни, оперативному реагуванню на виникнення або загрозу виникнення фактів неефективного використання державних фінансів і фінансових порушень; отриманню обґрунтованої інформації про діяльність органів державного і комунального сектору; оптимізації фінансових витрат із забезпечення функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю шляхом підвищення ефективності використання наявних можливостей [7, с. 10].

Крім того, статтею 26 Бюджетного кодексу України чітко передбачено запровадження в органах державного сектору внутрішнього контролю та аудиту. В зазначеній статті подаються роз'яснення щодо термінології, організації та створення системи внутрішнього контролю, зокрема щодо доходів і видатків.

Отже, вивчення правового поля функціонування ВНЗ, а також правових засад управління та контролю у них дає підстави для висновку про те, що, незважаючи на наявність базових і дуже важливих нормативно-правових документів, спрямованих на розвиток та модернізацію системи управління та контролю доходів і видатків у галузі вищої освіти, вони ще мають низку недоліків, суперечностей та потребують подальшого удосконалення. Слід запровадити комплексний та системний підходи щодо розвитку та вирішення проблемних питань в освітній галузі і дієвого правового механізму виконання чинного законодавства у зазначеній сфері для досягнення цілей державної політики.

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Про Державну національну програму "Освіта" ("Україна XXI століття"): Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 № 896, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Положення про Державну інспекцію навчальних закладів України: Указ Президента України від 08.04.2011 р. № 483/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 р. № 158-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
8. Мазак А. В. Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект: дис. канд. держ. упр. / А. В. Мазак. – К., Знання, 2005. – 199 с.
9. Кириченко С. Шляхи формування правової держави і громадянського суспільства / С. Кириченко. – К., Знання, 1999. – 178 с.
10. Курко М. Н. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні: монографія / М. Н. Курко. Х.: Вид-во Харківського національного ун-ту внутр. справ, 2010. – 376 с.

Надійшла до редколегії 09.07.12

УДК 336.717.061:005.936.3(574)

А. Рахметова, канд. экон. наук, доц. (Карагандинский экон. ун-т Казпотребсоюза)

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ ВО ВЗАИМОДЕЙСТВИИ БАНКОВСКОГО И РЕАЛЬНОГО СЕКТОРОВ ЭКОНОМИКИ

Обґрунтовано тезу про те, що казахстанська економіка характеризується великою залежністю від змін кон'юнктури світових фінансових ринків, внаслідок чого особливої актуальності набули питання забезпечення гармонійної взаємодії банківського та реального секторів економіки як основи сталого економічного розвитку. Розглянуто необхідність розробки та реалізації механізмів управління основними видами ризиків, що обмежують ефективність взаємодії банків і підприємств у Казахстані.

Ключові слова: банки другого рівня, підприємства реального сектора, ресурсна база, процентна ставка, інформаційна асиметрія, інвестиційна привабливість підприємств.

Обоснован тезис о том, что казахстанская экономика характеризуется большой зависимостью от изменений конъюнктуры мировых финансовых рынков, в следствие чего особую актуальность приобрели вопросы обеспечения гармоничного взаимодействия банковского и реального секторов экономики как основы устойчивого экономического развития. Рассмотрена необходимость разработки и реализации механизмов управления основными видами рисков, ограничивающих эффективность взаимодействия банков и предприятий в Казахстане.

Ключевые слова: банки второго уровня, предприятия реального сектора, ресурсная база, процентная ставка, информационная асимметрия, инвестиционная привлекательность предприятий.

Today Kazakhstan economy is mainly characterized of the dependent of changes conjecture of the world financial markets. Particular relevance in recent years has become the questions of harmonious interaction of the banking and real sector of the economy, as the basis for sustainable economic development. This article focuses on the development and implementation of mechanisms for the management of the main types of risks affecting to the efficiency of interaction between banks and enterprises in Kazakhstan.

Keywords: second-tier banks, enterprises of the real sector, the resource base, interest rate, asymmetric information, investment attractiveness of the enterprises.

Важность вопросов управления рисками взаимодействия банков второго уровня и предприятий в условиях циклического развития экономики обусловила необходимость совершенствования системы риск – менеджмента, которая представляет собой систему оценки, управления риском и финансовыми отношениями, возникающими в процессе взаимодействия банков со своими клиентами, в частности с предприятиями реального сектора. Риск-менеджмент во взаимодействии банков и предприятий является одним из ключевых направлений в формировании эффективного взаимодействия между ними. Проработке данного вопроса в разные периоды времени уделяли внимание ведущие зарубежные и отечественные ученые–экономисты: Р. Гильфердинг, Дж. М. Кейнс, И. Ансофф, А.Г. Мовсеян, О.И. Лаврушин, Е.М.Соколова, Н.Е. Егорова, А.М. Смулов, Я.В. Сергиенко, У.Б. Баймуратов, А.Е. Есентугелов, А.Д. Челекбай, Г.Т. Калиева и др. Однако большинство работ, посвященных решению проблем взаимодействия представителей банковского и реального секторов, на наш взгляд, носят несколько однонаправленный характер, поскольку одновременно не учитывают встречных претензий, а также интересов двух стратегически важных секторов, изначально вступающих во взаимодействие, имея разнонаправленные цели. Реалии современных условий функционирования банков, предприятий, национальной и мировой экономики, требуют принципиально нового подхода к решению существующих проблем, на основе использования комплексного подхода, генерирующего рост синергического эффекта.

В этой связи цель статьи – разработать и предложить рекомендации по совершенствованию системы риск-менеджмента, направленной на сближение указанных секторов и способствующей перспективному их взаимодействию.

Учитывая, что современная парадигма риск-менеджмента предполагает реализацию следующих ключевых этапов: выявление риска и его оценка, определение причин возникновения с целью разработки эффективных методов управления ими, разработка конкретных механизмов в рамках соответствующего метода управления риском, действенных в условиях перманентно растущей неопределенности, рассмотрим

соответствующие проблемы и возможные механизмы их устранения в рамках единой системы риск-менеджмента.

В рамках первого этапа предлагаемой системы, в соответствии произведенными анализом и оценкой практики взаимодействия банков и предприятий, были выявлены ключевые проблемы. Так, высокая стоимость финансовых ресурсов и неадекватность ресурсной базы банков реальным потребностям предприятий приводят как к возникновению кредитного и процентного рисков с позиции банков, так и к срыву планов предприятий, которым необходимо, не получив должного эффекта, изыскивать средства на возврат части долга по кредиту и процентных платежей. Ситуацию усугубляет информационная асимметрия, под которой понимается неравномерность в качестве и в объемах обменываемой сторонами информации. Отечественная практика кредитования свидетельствует о том, что такая информационная асимметрия взаимна. С одной стороны, банк обладает преимуществом в информационном обеспечении, владея всей информацией о недостатках и преимуществах той или иной услуги, но, тем не менее, должен более выгодно преподнести ее потенциальному клиенту, с другой стороны, предприятие в целях скорейшего удовлетворения потребности в финансовых ресурсах может ввести в заблуждение банк, предоставив изначально недостоверную отчетность для анализа кредитоспособности. Зачастую предприятия не обладают высококвалифицированными кадрами в области финансового менеджмента, в то время как финансовые аналитики и менеджеры в банках имеются. При этом не все банки предоставляют клиентам услуги по консультированию предприятий. Немаловажной проблемой во взаимодействии является ограниченность сфер инвестирования временных свободных средств, аккумулированных банкам второго уровня, поскольку ответственность за результаты взаимодействия возлагается не только на банки, но и предприятия, которые должны быть привлекательными объектами вложения по мнению банков.

В рамках второго этапа были определены основные факторы, способствующие возникновению выявленных проблем. Прежде всего, повышение уровня рисков взаимодействия банков и предприятий генерируются тем,